

TARİHSEL SÜREÇTE ORYANTALİSTLER VE ARAP DİLİ -ORYANTALİST OLGUNUN TARİHİ KÖKLERİ-*

Yazan: İsmâil AMÂYİRA**
Çeviren: Ekrem GÜLŞEN***

Giriş

Daha önce yaptığım iki çalışmada Arap dili ve oryantalistler konusuna değinmiştim.¹ Bu çalışmada ise, eşit olarak Doğu ve Batı'nın medeniyet tarihlerinin derinliklerinde, çok yönlü ve geniş olan bu konunun bir başka tarafına, birbirlerini yanlış anlama sebeplerine değineceğim. Ardından oryantalistlerin Arap diline ilgilerinin tarihsel serüvenini ele alacağım.

1. İslâm ve Batı Medeniyeti Arasındaki İhtilafın Derinliği ve Birbirini Yanlış Anlama

Kuşkusuz bu yanlış anlama, İslâm dünyası ve Batının -her iki cenahın- sorumluluğunu birlikte taşıdığı bazı sebeplerin sonucunda doğmuştur. Bu yanlış anlamaya sebep olan pek çok şey zamanla o kadar karmaşık bir hal almıştır ki önceleri özden kaynaklanmayan şeyler, daha sonra yeni sıkıntılara temel oluşturacak şekilde içinden çıkılmaz rahatsızlıklara, dermansız

* Bu makale, Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde yayımlanan *al-Manhal* dergisinin, 1989 yılında "Oryantalizm" özel baskısı olarak çıkan 471. sayısında yer almaktadır. Yazar tarafından daha sonra kitap haline getirilen makale, Riyad Muhammed b. Suud Üniversitesi, Medine D'ayet Fakültesi Oryantalizm Bölümünde yazarın öğrencisi olduğum yıllarda neşredilmiş olup, kendisinden çeviri ve neşri için izin alınmıştır. Sözü edilen bölüm, bugün Medine Taybe Üniversitesi bünyesinde eğitime devam etmekte olup, ilgilenenler için 1995 öncesi bu bölümde yapılan bazı yüksek lisans ve doktora tezleri için bkz. Ekrem Gülşen, *Oryantalizm Üzerine Yapılan Tezler*, Sakarya Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, sayı 1, yıl 1995, s. 371-389.

** Makale yazarı, Prof. Dr. İsmâil AMÂYİRA Ürdün Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı hocalarından olup, yüksek lisansını Mısır'da, doktorasını Batı Almanya'da yapmıştır. Alanında otuz'un üzerinde çalışması bulunan yazarın eserlerinden bazıları şunlardır: *Arap Nahivcileri'nin Gayretleri (Tatbiki-Nazari)*, *Kur'ân-ı Kerim'de Edatlar ve Zamirler*, *Alman Müsteşriklerin Çalışmalarında Arapça İstilahlar*, *Arap Dili'nin Doğuşunda Müsteşrikler ve Görüşleri*, *Müsteşrikler ve Arapça Araştırmaları*, *Arapça ve Sâmi Dillerde Müenneslik Olgusu*, *Sami Diller ve Arapça'da Fiiller ve İsmi Özellikleri*.

*** Çev. Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Tefsir ABD Öğretim Üyesi.

1 Bu iki çalışma, müellifin *lügat araştırmaları* adı altında yayımladığı seri araştırmalardır. İlki ve dizinin iki numaralı kitabı *el-Müsteşrikûn ve Nazariyyâtuhüm fi Neşeti't-Dirâsâti'l-Arabiyye'*dir. Diğeri ise *el-Müsteşrikûn ve Menâhicühümü'l-luğaviyye: el-Menhecû't-Târîhî ve'l-Menhecû'l-Mukârin ve'l-Menhecû'l-Vasfi'*dir ve serinin dördüncü kitabıdır. Bu çalışmalar Ürdün-İrbid, Dâru'l-Mellâhî kitabevinde yayımlanmıştır.

hastalıklara dönüşmüş; böylece sonuç, tekrar yeni sonuçların doğması/oluşmasına sebep teşkil etmiştir. Müslümanlar ve Batı arasındaki bu yanlış anlaşılma sebepleri üzerinde durmaksızın, birbirlerini yeterli derecede tanımaları için şu ana kadar bir fırsat verildiği kanaatinde değilim.

Müslümanlar açısından, İslâmî fetihlerin Avrupa'da hızlı bir şekilde gelişmesinin ardından ortaya çıkan sonuçla, Müslümanların Arap beldelerine komşu Hıristiyan toplumlarda elde ettikleri fetihlerin sonuçları birbirlerinden farklı olmuştur. Çünkü Müslümanların çevresindeki Hıristiyan topluluklar kendi gözleri ile İslâm adaletini, canlı bir şekilde, fiili olarak görüyorlardı. Müslüman ve Hıristiyanlardan her birinin diğerinin dilini öğrenmesi sınırlı bir çerçevede kalmasına rağmen, bu husus onların İslâm'dan pek çok şey öğrenmeleri konusunda faydalı olmuştur. Özellikle bu bilgi günden güne öyle artmıştır ki bu sayede fethedilen toplumların evlatlarının ekserisi İslâm'a sadakatte öncülerden olmuşlar, hatta diğer ülkelerin fetihlerine -yer darlığı yüzünden bunlara değinmiyoruz- katılmışlardır.

Batı Avrupa'daki Hıristiyan toplumlarına gelince, bu bölgelerin hızlı bir şekilde Müslümanlar tarafından fethedilmesi bu kesimlerde bir rahatsızlık meydana getirmiştir. Bu anlamda J. Rino şöyle demektedir: "Hıristiyanları rahatsız eden şey, düşmanlarının aynı anda hemen hemen her yeri ele geçirmeleri idi!"² Bu hızlı fetihlerin arkasından, bu bölgelerde etkili bir İslâmî propaganda/irşad faaliyeti hemen hemen yok gibiydi. Oysaki bu dönemde Şam ve Mısır beldelerinden kaçarak batıya sığınan Hıristiyanlar, Müslümanların aleyhine propaganda yaparak Batı toplumuna İslâm'ı ve Müslümanları çarpıtılmış ve itici bir şekilde gösteriyorlardı.

Bunun neticesi olarak da, bu bölgelerde baskılar ve çatışmalar arttı. Ayrıca, Avrupa'daki İslâmî fetihler zaman itibarıyla putperest Vandal kabilelerinin yaptığı vahşi baskınlarla aynı zamana denk düşmekteydi. Vandal ismi ise Avrupa'da hala panik uyandırmakta ve Avrupa'nın gördüğü kötülük ve vahşetin en acımasız türlerini hatırlatmaktadır. Avrupalı tarihçiler, Araplar ile Vandal kabilelerinin Asyalı oldukları düşüncesiyle, Müslümanlarla bu putperest kabileler arasında karşılaştırma yapmaktan hoşlanmaktadırlar.³

2 Jozef Rino, *el-Fütühâtü'l-İslâmiyye fî Fransa ve İtalya ve Sivisrâ fi'l-Kurûni's-Sâmin ve't-Tâsi' ve'l-Âşir'l-Milâdiy*, (çev. İsmail el-Arabî), Cezayir 1984, s. 42.

3 Vandalları, Asyalı Turan ve Moğollardan zannedip, onlarla Arap kabileleri arasında mukayese yaptıktan sonra, arkasından Avrupa'yı fetihlerinde Müslümanlarla onlar arasında mukayese yapanlardan Alman tarihçi M. Freund de (s. 7, 31) vardır. Fransız müsteşrik Rino ise (s. 28), Macarlarla Vandalları birbiriyile irtibatlandıran bazı tarihçilerin görüşlerine yer vermektedir. Her halükarda Vandal: Ganimet ve otlak için Avrupa'yı yakıp yıkan putperest ve ilkel toplumları temsil etmektedir. Yine Vandres kelimesi serseri, maceracı anlamındadır. Almanca'da ise Wandalen ve Wander kelimesi, oraya buraya göç eden ve gezen manasına gelmektedir.

Müslümanlarla putperestleri bu şekilde karıştırmanın neticesi olarak batılı yazarlar, Müslümanları -M. Freund'in ifadesiyle- Arap Yarımadası çölünden esen yıkıcı ve şiddetli kasırgaya benzetmektedirler. Rino ise, Müslüman fatihlere muasır olan Avrupalıların onlara (Müslümanlara), Vandal ve putperest⁴ dediklerini belirttikten sonra, bu karıştırmanın neticesi⁵ olarak o asırdan günümüze kadar İslâm ve Müslümanların kötü gösterilmesine daha fazla katkı sağlayacak hikâyeler/kıssalar nakletmektedir.

Avrupa'da Müslümanlar tarafından yapılan İslâmî tebliğin gücünü kaybetmesi ve Avrupa İslâm tarihi sayfalarına ağır iz bırakan kanlı savaşların ardından, Avrupalılara İslâm'ı çirkin göstermek için meydan bazı Hıristiyan din adamları ve papazlara kalmıştır. Bu kişiler, durumu daha vahim göstermek için şairleri ve halk hikâyecisi yazarları saflarına katıyor ve bunların, Müslümanlarla olan savaşta toplumu harekete geçirici rol (seferberlik rolü) oynamalarını sağlıyorlardı. Hatta bu husus öyle bir hal aldı ki, şiir ve hayalî hikâye kitapları, İslâm'ı öğrenmede onların başvuru kaynakları olmuştur. Nitekim bu hususu teyiden J. Rino şunu söylemektedir: "Biz insanların gönüllerinin ve akıllarının saptırılmasında, kahramanlık hikâyeleri yazarlarının, karışıklığın ve ayaklanmanın nüvesini oluşturan anlatımlarının ne derece etkili olduğunu bilmekteyiz."⁶

4 Avrupa tarihine bakıldığında "Müslüman" kelimesine müradif (eşanlamlı) pek çok kelimenin kullanıldığı görülür. Bunların ekserisi Batılıların İslâm medeniyetini yanlış anlamalarına eşlik eden tarihi hatalarını göstermektedir. Batılılar Müslümanlara, Arap ve İsmâîlî'ler (İsmail b. İbrahim'e nispetle) demişlerdir. Aynı şekilde Sarakanîler (ki bu kelimenin Sâra isminden müştak olduğu söylenmekle birlikte, Sâra İsmâîl'in (as.) annesi değildir. Yine Bedevî, Türk, Berberî, Afrikalı ve Putperest gibi isimler de kullanmışlardır. Daha önceleri de Romalı, Yunanlı ve ardından Herâtuka (bidatçı) demişlerdir. Keza Vandal ve Macar gibi isimlendirmeler de bu söylemler arasındadır. Tabi şeytanın çocukları ve hayvanlar gibi müstehcen isimler de kullanmışlardır.

5 Bu karışıklığı J. Rino (s. 221) şu sözü ile desteklemektedir: "Torino başpiskoposluğuna mensup bir Tarihçi, Endülüs sahilinde çok yüksek bir direk üzerinde Muhammed'in bizzat kendi yapımı, Müslümanların tapındığı bronzdan bir putun olduğunu ileri sürmektedir. Yine Philomen destansı tarihinde Şarılman'ın Languedoc (Fransa'nın güneyinde) bölgesi savaşıyla ilgili olarak, Müslümanların Narbonne şehrinin işgali sırasında Muhammed'in gümüşten yıldızlı bir heykelini mabede koyduklarını iddia etmektedir. Öte yandan "Sanucula Oyuncakları" adıyla Orta Çağ'da pek çok başarı elde eden tiyatro oyununda şu bilgiler bulunmaktaydı: Afrika'da Müslüman bir emir Tervagant isminde bir puta ibadet ediyordu ve bu emir ihtiyaçlarına ulaştığında yüzünü altın kâğıtlarla kapatmaktaydı. Son olarak Rolan'ın kahramanlıklarını anlatan Fransızca kasidede şu zikredilmektedir: Müslüman Zaragoza (Sarakusta) halkı ilahların mabedi olmak üzere bir mağara seçtiler ve buraya altından bir heykel yapıp, eline bir kral asası ve başına da bir taç giydirdiler. Tervagant şeklinde tahrif edilen Termagant ismi eski Fransız hayali rivâyetlerinde ve diğer edebiyat kitaplarında "Ebû Lîn" ismi ile ekseri karışmaktadır. Bu isimlerin İslâmî tanrılar olduğu iddia edilmektedir. Bir dönem Avrupa Tarihinin İslâm hakkındaki arka planını şekillendiren cehaletin boyutuna ve hala devam eden etkilerine bak!

6 Rino, s. 28.

Bu ifade, fetihlerdeki İslâmî genişlemenin ardından ortaya çıkan problemleri gidermek için, fethedilen bölgenin özel yapısını dikkate alarak oralarda İslâmî davet/tebliğ gayretinin olmayışını ve fetih askerlerinin oraya yönlendirilmeyişini ortaya koymak için yeterli bir örnektir.

2. İslâm ve Batı Arasında İhtilaf Sebeplerinin Derinleşmesinde Avrupa'nın Rolü

Bu hususta Avrupa'nın rolünü belirtmek için yine bir misal vermemiz yeterlidir. Avrupalılar, diğer yeryüzü toplumlarını tanımalarına mâni olan âlî/yüce ırk oldukları inancı ve aşırı bencil duygularında ısrar ettiler. Bunun neticesi olarak da yeryüzü insanların varlığından habersizdiler. Böylece sonraki asırlara-hatta günümüze kadar-yeryüzünün sadece kendileri için yaratıldığını zannettiler, ardından da dünyanın en uç noktalarında veya dışında bazen kendilerine karşı koyan, bilinmeyen ümmetlerin olduğunu vehmetmeye başladılar. Bunlara bazen putperestler, zaman zaman da Decal'ın emrindeki insanlar diye isim verdiler. Hatta öyle ki, her ne zaman Avrupalıların başına kayda değer bir sıkıntı gelse, onlara sirâyet eden bu musibetin kaynağını, kıyametin yaklaşma alametlerinden birisi veya düşmanları olan Mesih-i Deccal'ın zuhuru veya askerlerinin etkisi olarak yorumluyorlardı.

Düşmanlarının gücü karşısında savaş veya teslimiyet şeklinde iki seçenek arasında idiler. Her iki durumda da ne düşmanın inancını anlamaya zaman ayırıyorlardı ve ne de bir düşmanı diğerinden ayırt edebiliyorlardı. Bunun için, çoğu kere ne Müslümanlarla eski Yunanı ve ne de Romalıları tefrik edebiliyorlardı.⁷ Bunun sonucu olarak da bu putperest toplumların bütün sıfatları, davranışları ve barbarlıkları Avrupalılar nazarında Müslümanlara isnat ediliyordu! Nitekim Avrupa hâlâ, psikolojik olarak zihnine yerleşen bu olumsuz birikimin tesirinden kurtulabilmiş değildir.

Bu konuda Norman Daniel şöyle demektedir: "İslâm ile Hıristiyanlık arasındaki ihtilafli meseleler değişmedi, Hıristiyanlar her zaman kusur arayarak Müslümanları kışkırtmaya temayüllüdürler. Bazı çağdaş yazarlar nispeten geleneksel Hristiyanlık temayülünden kurtulmaya çalışsalar da, bunu pek gerçekleştirdikleri söylenemez."⁸

7 Rino, sayfa 26'da şöyle demektedir: "Mademki "putperestler" nitelemesi Müslümanları ve Romanyalıları birlikte içermektedir. Birden fazla Orta Çağ yazarları, Dovini, Lyon, Wien ve Orange'te bulunan eski Roma eserlerini Müslümanlara isnat etmelerinde herhangi bir garabet bulunmamaktadır. Bunun daha da aşırısı, başkalarına saldıran (savaş) isimlerinin gizlenmesi ve hepsinin Müslümanların isminin arkasına saklanması da bir garabet yoktur".

8 Norman Daniel, *İslâm and the West*, England, Edinburg 1980, s. 1.

Daniel'in bu sözünü destekleyen pek çok misâl vermek mümkünse de, onları burada zikretmeye gerek bulunmamaktadır. Ancak, Arap eleştirmenlerden birinin, çelişkili rivâyetler arasında mukayese yapan, aslı kaynaklara inen, dikkatli ve objektif olarak methiyeler düzdüğü bir müsteşriki burada örnek olarak vereceğim. Bu müsteşrik, daha önce de zikri geçen J. Rino'dur. Rino, hakikatleri, şair ve hikâyecilerin hayalleri ile karıştıran selefi Avrupalı yazarları İslâm'ı putperest bir din olarak sunmaları karşısında tenkit edip, kendinden geçerek şöyle seslenmiştir: "Ey kader alaycısı ve İslâm hakkında kara cahil!" Rino, sonra sözüne şöyle devam eder: "Acaba atalarımızı bu önyargı ve hataya düşüren sebep ne olabilir. Bazı bilginlere göre, Narmen'lar ve diğer putperest toplumlar, Sarakan (Müslümanlar) isminin kapsadığı milletler içinde bulunuyorlardı. Bunun neticesi olarak Tervagant (تِيرَفَاخَنْت), Ebû Lîyn (أَبُو لَيْن) ve diğer bazı bölgeler -ki buralar kuzey bölgele-ridir- putperestlerin yaşadıkları topraklardır. Görüldüğü gibi, Avrupa'da ekseriyet, Müslümanlarla putperest olan bu toplumu utanç verici bir şekilde karıştırmıştır."⁹

Bu söz, muasır bir Avrupalı yazardan Orta Çağ Avrupa düşüncesini tenkit eden açık bir ifadedir. Fakat aynı yazarın burada böyle demesiyle beraber, kitabının pek çok yerinde bunun aksini yaptığını görmekteyiz. Nitekim Rino, bu asılsız rivâyetlerden birini, kitabında delil olarak kullanmakta ve Müslümanları yakıp yıkan, yok eden ve gönüllerinde öldürme ruhunun hâkim olduğu barbarlar, şeklinde tanımlamaktadır. "Biz bu hususta IX. asrın başlarında, eski olmasına rağmen zikredilmesini zaruri gördüğümüz bir şairin tanıklığına sahibiz".¹⁰ Yazar Rino, şairin bu hayali sözünü naklettikten sonra -kendisine göre- İslâmî fetihlerin vahşiliğini ileri sürdüğü bir başka hadiseyi aktarmaktadır. Olay, Müslümanların puta taptıklarını ihtiva eden haberler içermektedir. Hadise şu şekildedir: Kilise başkanı "Berberilere (yani Müslümanlara) gidip putperestliği ve putlara ibadeti terk etmelerini, evrenin yaratıcısına ibadet etmelerini telkin ettiğinde onlar kendilerini dînî âyinlerine vermişlerdi. Fakat bu çağrı onların kızgınlıklarını o derece artırdı ki, âyin yaptırın şahıs kalktı, yerden büyük bir taş alıp papazın başına attı, papaz bilincini kaybetmiş bir şekilde yere düştü."¹¹ J. Rino, bu olayı destekler mahiyette şöyle demektedir: "Yeterince delil olmayışına karşın, Fransa'nın pek çok kısmının maruz kaldığı başka bir hadiseyi ve Arap saldırısına eşlik eden zulüm ve şiddet olgusunu buna örnek olarak verebiliriz."

Her hâlükârda bu karmaşık tarihî ilişkilerin sebepleri hassas konular olup, sınırları geniş, uzun ömürlü iki medeniyetin -İslâm ve Avrupa'nun-

9 Rino, s. 223.

10 Rino, s. 55.

11 Rino, s. 57.

dalları arasında içeriye batık yarık ve çatlaklar gibidir. Konu ile ilgili olarak detaylı araştırmaların yapılması ve her iki medeniyetin tarihî ve fikrî kaynaklarının dikkate alınması gerekmektedir.

3. Arapçayı Bilmemenin İki Medeniyet Arasında Yanlış Anlaşılmanın Kronikleşmesine Tesiri

Bu çalışmanın kalan sayfalarında iki medeniyetin yakınlaşması veya uzaklaşmasına sebep olacak en etkili amillerden biri olması sebebiyle Batı'nın Arap diline olan ilgisini aktaracağız.

Müslümanlar ve Avrupalılardan her birinin diğerinin dilini bilmeyişi, tarafların ilişkisi sürecinde tehlikeli sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sözü oryantalistler tarafına hasredip, İslâm ve Müslümanları anlamada en önemli dil olan Arapça ile ticari ilişkilerde Batı'yı temsil eden o kültürlü topluluğun bu husustaki yetersizliğine işaret ederek, ağırlık yönü oluşturan çatlağı ortaya koymaya çalışacağım. Problemi ortaya koymada -mümkün merteye- oryantalist araştırmalara itimat edeceğim. Öte yandan, asırlar boyu Müslümanların batı dilleriyle olan irtibatlarının, Arapça kaynaklardan da araştırılması bizim çalışmamızın tamamlayıcısı olması bakımından önemlidir.¹²

Orta Çağda Avrupalılar Arapça'ya önem vermemişlerdir. Bu bilgiyi J. Rino şu sözüyle teyit etmektedir: "Hıristiyanlar, cehaletin hüküm sürdüğü -Berberilerin ülkelerinde bulunduğu- o asırlarda kendi istekleri ile Arapça'yı öğrenmeyi düşünmüyorlardı. Bu bağlamda tarih bize yalnız bir papazdan haber vermektedir. O da Saint Gallen Manastırı papazı Hartmote'dur. Bu papaz takriben milâdi 880 yıllarında İbranice ve Yunancanın yanında Arap Dilini de bilmektedir.¹³ Bundan daha tuhafı, Bizans İlahiyatçıları sınır olarak Müslümanlara daha yakın idiler, harp onlarla Müslümanlar arasında çekişmeli (bir lehine bir aleyhine) geliyordu. Avrupalılardan daha fazla Arapçaya ihtiyaçları olmasına rağmen, Blachere'nin deyiimiyle "Arapça bilmeyişleri onların Kur'ân mesajıyla doğrudan bağlantılarını engellemiştir."¹⁴ Orta Çağ'da Hıristiyanların Arapçayı öğrenmeye yönelik çabaları da, Mesih'in teslis inancını müdafaa etme ve İslâm'ı töhmet altında bırakma gayretlerinden ileriye geçmemektedir.

Öte yandan Avrupa'da insanların çoğunun ülkelerinde cereyan eden hadiselerden haberleri yoktur, özellikle fatihlerin (ülkelerini fethedenlerin)

12 Buna mukabil Müslümanlar da Batı dillerini öğrenmede isteksiz davranmışlardır. Bu cehaletin Orta Çağda Müslüman-Batı ilişkilerinin kronikleşmesinde büyük rolü olmuştur. (Mü-tercim)

13 Rino, s. 246.

14 Recis Blach'ere, *el-Kur'ân*, (çev. Rıza Sa'âde), Beyrut 1974, s. 13.

durumunu bilmeleri onlar için zordu. “Bir ülke doğrudan ne zaman teslim olsa fatihler ülkedeki mevcut dinî tesislere saygı gösteriyorlardı. Böyle olmayan, yani askerî güçle fethedilen ülkeler ise işgal güçlerinin zorbalığına maruz kalıyordu.”¹⁵

Bilindiği gibi, İslâmî öğretilerin fethedilen ülkelerin halkına tebliğ edilmesi gerekmektedir. Kabul ederlerse İslâm toplumundan sayılırlar, şayet kabul etmezlerse kendilerinden cizye talep edilir ve öderler. Bunu da kabul etmezlerse savaştan başka seçenek kalmaz. Şüphesiz fethedilen topraklardaki Avrupalılar için bu bilgiler ekseri gizli kalıyor, onlar tarafından bunlar bilinmiyordu. Kötü ve yanlış anlamının arkasındaki sır, dil problemiydi. Fatihlerin görüşlerini yansıtmak üzere tercümanlık görevini bazı papazlar yapıyorlardı. Bu pozisyon papazları ve Hıristiyan din adamlarını kendi toplumları önünde siyâsî ve kültürel olarak liderlik konumuna yükseltiyordu. Bu kişiler dili iyi bilmeyişlerinin yanında tercüme yaparken İslâm ve Müslümanlara karşı kasıtlı olarak kızgınlıklarını, Müslümanların inanç ve görüşlerini kendi toplumlarına çarpıtılmış bir şekilde aktarıyorlardı.

Yine onlar, “İslâm” kelimesini “irtidat” (dinden çıkma), “Müslüman” kelimesini ise “katl/öldüren” kelimesiyle eş anlamlı görüyorlardı. Onların bu durumları Müslümanlarla ilişkilerine de yansımaktadır. Bu hususta Suzren, milâdi 1323 yılında Filistin’i ziyaret eden Fransiskan (Franciscan) mezhebine mensup papaz Simon Semeonis’i misal verir ve İrlandalı bu papazın Müslümanlardan bahsederken onları “domuzlar, hayvanlar, ba’l putu çocukları, âbitleri/kulları ve Sodom’un çocukları” gibi ifadelerle nitelendirdiğini aktarmaktadır.¹⁶

4. Avrupa’da Askeri Temayül: Arapça’yı Öğrenmeye Vakit Yoktur

Anlaşılan Avrupalılar, uzun zaman boyunca Müslümanlarla ilişki kurmanın en doğru yolunun, onları askerî olarak yok etmek olduğunu düşünmüşlerdir. Batı’nın Doğu ile ilişki kurma düşüncesi böyle ise bu toplumun dilini ve fikirlerini öğrenmek zaman kaybetmekten ibarettir, öyleyse buna da gerek yoktur. Milâdi 1291 yılında Akka şehri Müslümanların eline geçtikten ve Müslümanların başarı haberi Avrupalıların belleğine yer ettikten sonra bu hedefi Ramon Lull (Raimond Lulle) dile getirmiştir.

Suzren’in naklettiğine göre Lull, şöyle demektedir: “Bidatçı (Nastûrîler) bidatından avdet edip, Tatarlar da Hıristiyanlığı kabul ederlerse Sarazani-

15 Rino, s. 42.

16 Richard Suzren, *Sûretü’l-İslâm fi-Ûrûbbâ fi’l-Usûri’l-Vustâ*, (çev. Ridvân el-Seyyid), M’ahedü’l-İnmâi’l-Arabî, Beyrut 1984, s. 117.

ler'i (Müslüman) yok etmek kolaylaşır."¹⁷ Suzren bu sözü naklettikten sonra yorumlarken şunu söylemektedir: "Bu iki şeye Avrupa ümitle bağlanmıştı! Oysa Majorca'lı fanatik Ramon Lull'un Müslümanları yok etmekten söz ettiğini, hidayetlerine hiç değinmediğini müşahede etmekteyiz."

5. Avrupa'da Düşünsel Eğilim ve Kültür Bağlamında Müslümanlarla Mücadeleye Davet

Ramon Lull'in yukarıdaki fikriyatı genel olarak Avrupa'nın düşüncesini temsil etmiyordu. Lull'den önce ve sonra Müslümanların fikir ve dillerini kitaplarıyla tanımanın zorunlu olduğunu ifade eden düşünceler ortaya atıldı. Avrupa'da bu kabil fikirler, özellikle peş peşe yenilgilerden; bilhassa haçlı savaşlarının ardından çoğalmaya başladı. Bu düşüncenin temelini oluşturan görüş -onlara göre- ganimet malı elde etmek isteyen ve iptidâi bir toplum dahi olamayan Müslümanlara karşı Batılılar, kültür silahını çıkarıyorlardı! Bunlar askeri gücün Müslümanlara karşı kullanılmasını küçümsüyorlar ve onları Hıristiyanlaştırma faaliyetlerini devreye sokuyorlardı.

6. Potrus'un Çağrılarını Latince Söylemler İçerisinde Kalmaya Devam Etti

Bu çağrıyı "erken dönemde" Cluny papazı olarak bilinen ve ilk defa Kur'an'ın tercüme edilmesini dillendiren Potrus Venerabilis dile getirmişti. Kur'an'ı Kerim-i milâdi 1143 yılında Robert Ketton adında bir İngiliz Latince'ye tercüme etmiştir. Bu olay batıların Arapça'yı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarının ilk adımıdır. Bu hadise, silahlı çatışma yerine kültür yoluyla Müslümanları inançlarında şüpheye düşürerek Hıristiyanlaştırma planlarının bir parçasını oluşturmaktadır.¹⁸ Bu planı rahip Petrus Venerabilis ortaya atmıştır ve Müslümanlara ilettiği mesajında Venerabilis şöyle demektedir: "Pek çoğumuzun silah kullanarak yaptığı gibi size saldırmayacağım, ben sert olmayan, makul, yavaş, bıktırmadan, büyük bir sevgi ile size söylemde bulunacağım." Kur'an-ı Kerim'i tercüme gerekçesini ise şöyle açıklamaktadır: "Burada yapmaya çalıştığım iş şudur: Eğer bu yöntemle Müslümanların sahih din Hıristiyanlığa dönmeleri sağlanamaz ise en azından Hıristiyan âlimler, küçük günahlar sebebiyle zarar görmesi muhtemel

17 Suzren, s. 116; Ramon Lull hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fück, *ed-Dirâsâtü'l-Arabiyye*, s. 100-106.

18 Daha önce zikrettiğimiz gibi Ramon Lull, Müslümanlardan kurtulmak için onların yok edilmesi taraftarıydı. Potrus Venerabilis ise Müslüman tehlikesine karşı onları Hıristiyanlaştırmayı savunuyordu. Blach'ere'in de sayfa 15'te işaret ettiği gibi Lull ile Petrus arasındaki adavet ruhunun cevheri, Potrus'un Kur'an-ı Kerim'i tercümeyle yönelmesi, onun "Haçlı savaşları zihniyetinden kaynaklanmaktadır". Buna delilimiz ise Ramon Lull'daki misyonerlik ruhudur.

sade Hıristiyanların imanlarının güçlendirilmesinde bizim bu çalışmamızdan istifade ederler.”¹⁹

Bu durum (Kur’ân-ı tercüme faaliyeti), dil probleminin çözülmeye başladığı anlamına mı gelmektedir? Suzren, Potrus’un anılan sözünü naklettikten sonra şöyle demektedir: “Potrus Venerabilis’in Müslümanları Katolik Hıristiyan dinin güzelliklerine “hidâyetine” çekme beklentisine gelince, yine hüsrana uğramıştır. Çünkü Müslümanlara yaptığı çağrılar Latincenin esir söylemleri arasında kalmıştır.”²⁰

Öyleyse dil, iki taraftan birinin sesinin diğer tarafa ulaşmasını engelleyen kalın bir duvardır. Müsteşrikler arasında Arapların yabancı dille ilgilenmedikleri kanaati yaygındır. Bu hususta da J. Rino şunu söylemektedir: “Genellikle Arapların ekseriyetinin eskiden yabancı dille ilgilenmedikleri bilinmektedir.”²¹

7. Dilsiz Münakaşa

Papalık elçisi Wilhelm Postel’e miladi 1254 yılında Moğolistan’da Büyük Moğol Han’ın huzurunda Müslümanlar ve Budistlerle münazara fırsatı verildiğinde büyük zorluk çekmiştir. Müslümanlar ve Budistlerle münazara yapacağını öğrendiğinde ise doğu dillerinden birini bilememesinin büyük hasretini yaşamıştır. Wilhelm’in konumu çok tehlikeli ve dramatikti. Belki bu anlayış sahipleri arasında ve alanındaki bu ilk münazaranın ardından Wilhelm’in düşüncesine göre Moğollar Hıristiyanlığı seçeceklerdi. Bu Avrupalıların büyük rüyası idi, bu rüya gerçekleşirse Moğollar ve Hıristiyanlar birlikte Müslümanlara karşı askeri üstünlük sağlayacak, Müslümanlarla savaşta, onları yok etmede Hıristiyan Avrupa’nın gücüne yeni Hıristiyan bir güç daha katacaklardı.²²

8. Hıristiyanlaştırma Niyetleri ve Avrupa’nın İslâm Hakkındaki Cehâleti

Müslümanlara karşı yapılan ve sonuçsuz kalan askeri operasyonlar yerine onları kültürel olarak anlamaya yönelik çabalar, tabii olarak bugünkü Mis-

19 Suzren, s. 80.

20 Suzren, s. 80.

21 Rino, s. 246. Bu düşüncenin, İslâm’ın görüşü olmadığına dikkat çekmek istiyorum. Malum olduğu gibi Hz. Peygamber (sav.) Hz. Zeyd’in İbrance öğrenmesine müsaade etmiştir. İslâm hiçbir şahsın yabancı dil öğrenmesine genelde karşı çıkmaz. Bu dillerin öğrenilmesi ümmetin maslahatının gereksinimine terk edilmiştir. Yabancı dil öğrenme, farz veya farz-ı kifâye gibi toplumun üzerinden bu farzın gereğini birtakım kimselerin yapmasıyla düşen hükümlerden olabilir. İşaret edilmesi gereken bir diğer husus da yabancı dil öğreniminin yasaklanması gerektiğinin İslâm’ın görüşü olduğunu söylemeleridir. Nakısa ve kusur, tarihi uygulamaya da musallat olabilir.

22 Fück, *ed-Dirâsâtü'l-Arabîyye*, s. 120-128; Suzren, s. 90-94.

yonerlik faaliyetlerinde gördüğümüz şekliyle geçmişin tarihî derinliklerinde mevcut duruştan başka bir şey değildir.²³ Bundan anlaşılın, bu çalışmaların belirli yerlerin himayesinde güçlenen, hedefinin ise Müslümanların vebâ ve şer olduğu, onlara karşı konulması gerektiği düşünceleridir.²⁴

Müslümanların pozisyonu nispi bir hoşgörüyü gösterirken,²⁵ buna mukabil Avrupa İslâm hakkında fazla bir şey bilmiyordu. Bunda, bir taraftan din adamları, öte yandan şairler ve Avrupalı tarihçilerin rolleri bulunmaktaydı. Üçüncü olarak, Müslümanların tebliğ hususunda ihmalkâr olmaları ki, bu da öncelikli olarak bu toplumun dilinin öğrenilmesi ve onlarla ilişkide onlara uygun metodun ilmî olarak belirlenmesini bir ihtiyaç olarak görmeyi gerektirirdi.

Avrupa'nın tutumu ise uzun zaman: "Müslümanlar askerî güçle yok edilmeli, zaman kaybedilmemeli" şeklinde olmuştur. Zira herhangi bir askerî hareket hedefi şaşırtabilir diyenlerle, kültürel yolla Müslümanlarla mücadele edilmeli fikrini dillendirenler arasında kararsız kalınmıştır. Bu durum haçlı savaşları sonrasında, Avrupa reformu olarak bilinen dönemin başlangıcına kadar sürmüştür. Suzren'e göre XII. asrın ikinci yarısı Batılılar için aklî düşüncenin başlangıcıdır.

Müslümanlarla kültürel ilişki kurma taraftarlarından biri de, Otto Von Freising'dir. O Batılıların İslâm hakkındaki bazı hatalı bilgilerini tashih etmiştir. Mesela, teoloji ile ilgili "Salzburg başpiskoposunun²⁶ miladi 1001 yılında Kahire'de Müslümanların taptığı bir putu kırmaya kalkışması sırasında Müslümanlar onun ölümüne sebep olmuştur!" fikrini düzelterek şöyle demiştir: "Müslümanlar tek Allah'a inanmaktadırlar ve Mesih'i kötülemezler. Freising'e göre hataları ise Mesih'in tanrılığını inkâr edip, Muhammed'in (sav.) Allah'ın peygamberi olduğunu kabul etmeleridir."

Daha önce de işaret ettiğimiz üzere Wilhelm Postel, miladi 1254 senesinde Müslümanlarla münazara sırasında, onların Muhammed'e ibadet etmeyi, tek olan Allah'a ibadet ettiklerini söylemiş; Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında pek çok yönden bir benzerliğin olduğundan söz etmiştir.²⁷

23 Paret, s. 9; Fück, *ed-Dirâsâtü'l-Arabiyye*, s. 87-93.

24 Daniel, s. 68.

25 Bu meyanda B. Lewis, *el-Garb ve's-Şarku'l-Evsad* isimli kitabının 38. sayfasında Müslümanların konumuyla Avrupalılarınkini mukayese ederek şöyle demektedir: "Müslümanlar Hıristiyan medeniyetine çok daha hoşgörülü ve toleranslı bakarken, Muasır Batı Hıristiyanlığının gözünde Müslümanların her şeyi batıl ve şerdir."

26 Öldürülen Salzburg azizinin ismi Thiemo'dur. (Mütercim)

27 Fück, *ed-Dirâsâtü'l-Arabiyye*, s. 120-128.

9. 1312 Senesindeki “Viyana” Konferansı Sonrası Avrupalıların Arapça’ya Önem Vermeleri

XIII. asra geldiğinde Roger Bacon, Müslümanlarla kültürel yolla ilişki kurulması, Arapça’nın öğrenilmesi, hatta onların fikirleriyle silahlanıp metot ve delilleriyle onlara cevap verilmesinin gerekli olduğunu anlamıştı. Miladi 1312’de Viyana konferansı yapıldı. Bu eğilim gelişmeye devam etti. Bu kongrede, Avrupa’nın büyük ilim merkezleri olan Paris, Oxford, Polonya, Avignon ve Selamanka gibi şehirlerde Arapça’nın okutulması tavsiye edildi. Bu ilk adım, Avrupalıların resmi olarak Arapça’ya önem verme çabalarının başlangıcı sayılabilir. Ayrıca Viyana toplantısına değişimin başlangıç noktası da denebilir. Çünkü bu olay, Avrupa’da Müslümanlarla kültürel olarak mücadele edilmesi gerektiğini ileri sürenlerin başarısı sayılmaktadır.

Fakat bu çabalar ağır aksak başlamıştır. Çünkü bazıları zaman zaman harp davuluna başvurmuş, Müslümanların yok edilmeleri gerektiği çağrısında bulunmuşlardır. XIII. asrın sonları ile XIV. asrın başlarında yaşamış olan Lull, Jakop Von Verona ve Recoldo de Montecroce bunlardan bazılarıdır. XV. asra geldiğinde Müslümanların dili ve düşünceleriyle ilgili cehaletin arttığını görmekteyiz. Hatta öyle ki, Johannes Von Segovia’nın bizzat kendisi Avrupa’yı enine boyuna karış karış gezmiş, Kur’ân dilini bilen (çevirdiği Kur’ân tercümesini gözden geçirmesi için) bir kişi bulamamış ve yaptığı çevirinin son tashihi de yapılamadan kalmıştır.²⁸

Her şeye rağmen Segovia’nın Kur’ân’ı tercüme düşüncesi, hayalî kırgınlıklar üzerine oturtulan ve Müslümanlara karşı yapılan geleneksel görünümü kültür savaşından vazgeçip bu çabanın İslâm’ın aslını araştırma ile telafi edilebilecek bir planın parçası olduğu söylenebilir.

10. Gelişme Döneminde Avrupa’nın Arapçaya Önem Vermesinin Nedenleri

Önceleri ekseriyetle, Avrupalıları kültür araçları çerçevesinden dışarı çıkarmayan Latince ve bazı lehçeleri, Hıristiyan kültürünün yeniden yapılanması çerçevesinde bu dilin dışındaki bazı dillere muhtaç hissetmiştir. Hatta Hıristiyanlık kültürünün bizatihi kendisi onlara bu hususta baskı yapmıştır. Katolik kilisesinin sembol olduğu Avrupa birliği parçalanmıştır. Bu parçalanma, XVI. asırda Katolik kilisesinin metinleri/nasları mukaddes kabul etmesi (değiştirilemez kabul etmesi) sebebiyle doğan ihtilaftan doğmuştu. Protestanlar, Alman Martin Luther’in başkanlığında XVI. asrın ortalarında kiliseden öç alanların başında geliyordu. Bu kimseler Hıristiyanların mukaddes

28 Suzren, s. 134; Daniel, s. 278.

metinlerinin bulunduğu Sâmi diller olan İbranice, Süryanice ve Habeşçeye mutlaka itina gösterilmesi gerektiğini; çünkü bu dillerin kutsallığının metinlerinin kelime ve terkiplerinde saklı olduğunu, bu sebeple kutsal metinlerdeki anlaşılması güç yerleri Arapçadan başlayarak çözmenin onlar için elzem olduğunu düşünüyorlardı. Böylece düşmanları olan Müslümanların dili Arapça, mukaddes kitaplarının metinlerini çözmeye/anlamada onların yardımcısı olmuştur. Arapça, o zamana kadar önemli bir ilim dalı idi, hatta tıp ve kimya gibi muhtelif ilimlerin kalbi durumundaydı. Avrupalıları için daha da önemlisi, Arapçaya tercüme edildiği için Yunan felsefesi yok olmaktan korunmuştur. Bu hususta Arberry: “Arapçanın övülecek yanlarından birisinin, unutulmaya yüz tutmuş Aristo ve Calinos’un onun (tercüme) vasıtasıyla bize nakledilmiş olmasıdır.” demektedir.²⁹

Osmanlı yönetiminin başlangıcında, Müslümanların gücünün zinde olduğu bir dönemde, Müslümanların kuvvet yoluyla yok edilmesinin elzem olduğu çağrısında bulunan ses kaybolmuştur. Bu hususta en son talepte bulunacak olan Avusturya gibi bir Avrupa devleti, Osmanlı ordusunun miladi 1529 ve 1683’te iki defa kuşattığı başkentleri Viyana’yı müdafaa etmeyi düşünmüşlerdir. Türklerle ilişki kurmada Avusturyalıların tercihi, kültürel yolla onlara karşı koymak olmuştur. Bu manada Alman müsteşrik Anne Marie Schimmel: “Bunun için, kuvvetli komşularının (yani Türkler’in) adetleri, yaşayışları ve lügatleriyle ilgilenmek Avusturyalılara gerekli olmuştur. Bu nedenle Viyana’da 1554 yılında -ilk defa- matbaada kullanılmak üzere ağaçtan Arapça harfler yapıldı”³⁰ demektedir.

Albert Dietrich, bu sahada mühim bir silah olması sebebiyle, Arapçanın lüzumlu olduğu, kültürel yolla karşı karşıya gelme zaruretinin Avrupalıları dikte ettirdiği şartları vurgulayarak şöyle der: “Türkler, İslâm bayrağını taşıyarak Avrupa’nın içlerine kadar geldiğinde, siyasi nedenlerden dolayı Avrupalıları, İslâm âleminin dilini öğrenme zaruretinin hissetmişlerdir”.³¹ Nasıl öğrenmesinler! Balkanlar ve Sırbistan’ı elde eden Müslümanlar, 1460 tarihinde Batı Avrupa sınırına dayanmışlardı.

Avrupalıları, Müslümanlarla kültürel yolla mücadele etmek için ilerleme kaydederken, Müslümanlar kültürel açıdan yeterli hazırlık yapmadan, tebliğ görevini de aksatarak, yaklaşan tehlikeyi uzaklaştırmada askerî güçleriyle övünmeyi sürdürmüşlerdir. Asrımızda ise, Avrupa dilleri büyük kazançlar elde etmiştir. Çünkü bu diller Avrupa’da patlayan maddî bilimsel medeniyeti kapsamakta/içermekte ve coğrafi keşiflerin³² uzandığı yerlerde yayıl-

29 Arberry, s. 12.

30 Schimmel, s. 27.

31 Ditrish, s. 8.

32 Arberry, s. 10.

maktadır. Bunun sonucu olarak Amerika, Afrika, Asya ve Avustralya'da emperyalist şirketler büyümüş, genişlemiş ve çeşitli faktörler bu dillerin hizmetinde rekabet etmeye başlamıştır. Hatta bu diller mahalli olmaktan çıkıp, uluslararası bir boyut kazanmıştır.

İngiliz müsteşrik W. Bedwell'in (1561-1632) "Arapça, dinin tek dili, mutlu Cezayir'den Çin ülkesine kadar siyaset ve ticaretin en önemli ve rakipsiz lisanı idi"³³ söyleminde olduğu gibi bir zamanlar zirvede olan Arapça, etkisini kaybetmeye başlamıştır.

Doğudaki fonksiyonuna uygun olarak XVII. asırda Avrupa'nın Arapçaya olan ihtiyacı daha da arttı. Geride zikri geçen iki temayülün faaliyetlerini sahneye koyma zamanı gelmişti. Doğuda Müslümanlara karşı askerî güç kullanma yanlıları sömürgeyi (emperyalizmi) temsil ederken, kültürel savaş yanlıları Hıristiyanlaştırmayı istiyorlardı. Her iki temayüle ticari kazanç elde etmek için mücadele eden Portekiz, Rusya, ardından İngilizler, Fransızlar gibi birçok Avrupa devletleri eşlik etti. Ayrıca oryantalizm de o dönemde, siyasi sömürgeciliğe destek oldu. Hatta bazı oryantalist liderler, yakın doğuda ikametleri sebebiyle Arapça ve Türkçe bilgilerini geliştiren diplomatlardan oluşuyordu.³⁴ Bunlar arasında Hıristiyan misyonerler ve ekonomistler de bulunmaktaydı. Bu hususta Arberry: "Tüccarlar, irtibatlı olduğu Doğu insanıyla maddi menfaat peşinde koşarken, İncil misyoneri atak yaparak bazen onu geçmekte, bazen de berabere kalmaktadırlar. O, önderi Mesih'in yol gösterici emirlerini gerçekleştirmek için gerçekten, şerefli bir tutkuyla doludur. Gerçekleştirmek istediği ruhî kurtuluşa, kendisine yardım edecek topluluklarla karşılaştığında onlardan dil ve düşünce tarzlarını öğreniyordu"³⁵ demektedir.

11. Modern Dönemde Askerî ve Kültürel Anlamda Doğuyu Kuşatmak İçin Avrupa'nın Arapça'ya Olan İhtiyacı

Batı ülkeleri arasında Doğuyu askerî ve kültürel açıdan kuşatma konusunda -aralarındaki bütün anlaşmazlıklara rağmen- fikir birliği bulunmaktadır. Uzun asırlar boyunca Müslümanlarla nasıl bir ilişki kurulacağı konusunda bir türlü uzlaşmayan Batılılar, her şeye rağmen birbirini desteklemişlerdir. Aralarındaki ihtilaf ise ülkelerin kendi çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Özellikle de Avrupa'da din birliği bağları kopup yerini ulusal ve siyasal birlik almasının ardından...

33 Lewis, *Târîhu İhtimâmi'l-İncilîz*, s. 9.

34 Blach'ere, s. 17.

35 Arberry, s. 14.

Buna, bir Avrupa devletinin diğeriyle siyasi rekabeti denebilir, ancak bunun ötesinde başka bir alanda aralarında yardımlaşma bulunmaktadır. Bu öyle bir dinî ve medenî histir ki 1799'da İngiliz Başbakanı, azılı düşmanı Napolyon Bonapart'ın, Mısır ve Şam başarı haberinin ardından neşeyle kendini kaybettiği hadiseyi bize hatırlatmaktadır. Çünkü Napolyon, uzun asırlar Avrupa'ya başkaldıran İslâm kalelerinden Mısır ve Şam'ı ele geçirmiştir.

İngilizlerin bu tutumu ile Napolyon'un haçlı hedefleri doğrultusunda doğuda gerçekleştirdikleri arasında bağlantı kuran İngiliz tarihçi H. Fisher, Fransa'nın Avrupa'daki başarılarının yanı sıra İngiltere ile olan kronik düşmanlığına değindikten sonra şöyle demektedir: "Türk savaşı Napolyon'a hayatının akışını değiştiren beklenmedik, nadir bir fırsat vermiştir. Çünkü onunun Mısır'ı fethetmesi, büyüleyici bir kahramanlık olarak sayılırsa da, Suriye saldırısının getirdiği başarının yankısı daha büyük, hayal ve cazibesi daha fazladır. Gerçekten Fransızların, vatan toprağında (Suriye) Papa ile alay etmeleri ve papazları küçümsemeleri ne derece olursa olsun, Filistin'i ele geçirerek Hıristiyanların Nasıra Manastırını kendine merkez edinip, Suriye'de askerlerine Tevrat okuyan genç Fransız komutanın; Mesih ve havarilerinin mukaddes kıldığı o beldelerdeki beyanatlarını coşku ve övünçle gözden geçirmeleri, ilk haçlı savaş ve maceraları zulme dönüşen Fransızların gözünde o beldeleri yüceltmıştır. Filistin'in Türklerden alınması, İngiltere Başbakanının, birinci dünya savaşı sonuna doğru, esaret yönetimi aziz Lewis'in cemaatinden bazı kişileri, ihtişamlı bir şekilde kabul ettiği ve sevindiği bir olaydır."³⁶

Fisher'in bu sözünden pek çok çıkarsama yapılabilir. Bunlardan ilki: Fransa'da idareyi elinde bulunduran Paris "hükümet"i ile Fransa ve Roma'daki din adamları arasındaki şiddetli ihtilaftır. Fakat bu ihtilaf, Müslümanlara karşı elde edilen zafer söz konusu olunca kaybolup gitmiştir. Bir diğeri ise milliyetçi laik kanadın zuhurunda bazen içine çekilen, Hıristiyanlık ruhuna işaretler. Bu da, Napolyon'un "Filistin'i geri aldığı zaman" mutluluk nişanesi olarak Tevrat okuması şeklinde tezahür etmiştir. Bilindiği üzere Napolyon'un bu saldırısının başarıya ulaşmasında en büyük rol, etrafındaki büyük müsteşrikler topluluğunun gösterdiği işlevdir.³⁷

Asrımızda herhangi bir kişi kendi çabasıyla pek çok oryantalist mektebin özelliklerini ve bu olgunun uzun tarihi boyunca yavaş yavaş ilerlediği iki eşit geniş çizgiyi izleyerek onlar hakkında bilgi sahibi olabilir. O iki çizgiden biri, Müslümanlarla askerî olarak savaşarak hesaplaşmayı isteyenlerdir.

36 H. Fisher, s. 55.

37 Fransızların saldırısı ve doğudaki tehlikeli rolü hakkında, Reif Hurî'nin *el-Fikrül-'Arabiyü'l-Hadîs* isimli kitabına bakılabilir.

Diğer çizgi ise kültürel olarak savaşmayı, ittifak ve ihtilaf çizgilerini belirlemeyi istemektedirler. Bu iki grubun aralarındaki ittifak ve ihtilaf noktalarına gelince, bu iki çizginin özüne inildiğinde her ikisinin de “savaşa” ve Hıristiyanlık ruhunun zaferine meyilli oldukları anlaşılır. Kültürel mücadeleyi ise diğerlerine nazaran uzun asırlardan beri akîde üzerine ve naslının/metinlerin tahkik ve tenkidi hususunda daha fazla çaba sarf eden Alman oryantalizmi temsil etmektedir.

İkinci akımı ise Doğu ile askerî olarak hesaplaşmayı yeğleyen İspanya veya İtalya oryantalizmi diğerlerine kıyasla daha fazla temsil etmektedir. Her ne kadar insan bu iki eğilimin birinde, diğeriyle ilgili örnek bulabilirse de, buradaki çizgiler matematiksel çizgiler olmayıp, beşerî tasarımları temsil eden temsili çizgilerdir; beşerî temayüllere sınır konulmadığı gibi, müdahale etmek de mümkün değildir.

Örneğin, zikri geçen Alman, İspanyol ve İtalyan oryantalist merkezlerin İslâm ülkelerindeki faaliyetlerinin türü ve eylemlerinin yapısı bize aralarındaki farkları net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bunlardan İngiliz ve Fransız oryantalizmi, diğerlerinden farklı olarak o iki grubun (askeri olarak hesaplaşma ve kültür savaşı) belirgin özelliklerini taşımaktadır. İngiliz sömürgecinin ise konuyla ilgili olarak Fransızlardan daha baskın, kültürel ve askeri gücü birlikte kullandığı görülür. Her halükarda oryantalizm olgusu, bütün psikolojik sâikleriyle (gücü eline geçirme, hâkimiyet kurma, Hıristiyanlaştırma ve ekonomik kazanç) modern sömürge ideolojisinin köklerini temsil etmektedir.

Bilinmesi gereken bir diğer husus ise, her Avrupa ülkesinde siyasi kazançların sınırını belirleyen oryantalist okulların çeşitli gruplara ayrılabilirlikleridir. Fakat büyük ölçüde Batılı müsteşrikleri toplayan Hıristiyanlık ruhu söz konusu olduğunda, neredeyse bu sınırlar ve ihtilaflar yoktur. Bunu daha önce, düşmanları Napolyon’un başarısının ardından, İngilizlerin nasıl sevindikleri örneğinde görmüştük. Bu da yine bize, aralarında siyâsi, etnik ve başka ihtilaflar olmasına rağmen oryantalist okulların beraberliğini göstermektedir.

Amerikalı müsteşrik Peter Gran buna işaret ederek şöyle demektedir: “Müsteşriklerin bölgesel ve devletsel düzeyde çalışmalarını düzenleyen organizelerin arka planında, bazı hedefler vardır ki bu hedefler oryantalizme uluslararası boyut kazandırmaktadır. Hatta müsteşrikler çalışmalarını bir ülke ve tarihine yoğunlaştırdıklarında bu amaç, onları tek bir düşüncede sıkıca birbirlerine kenetleyebilmektedir.” P. Gran sözünün devamında şöyle demektedir: “İlk bakışta şöyle bir tespit yapılabilir: Oryantalist araştırma merkezleri -uygun bir bölgeye veya bölgenin bir yöresine kurulmuş olan bu

merkezler- “serbest bir şekilde” karmaşık pek çok meseleyi görüşmek üzere yıllık kongrelerde bir araya gelmektedirler. Her halükarda bu durum bize, fertleri ve toplumları birleştiren veya birbirinden ayıran şeyin ülkelerin sınırları olmadığını göstermektedir. Diğer tarih dallarındaki pek çok araştırmacıya kıyasla, müsteşrikler onlardan daha evrenseldir. Ayrıca, müsteşriklerin pek çoğu dil eğitimi, hocalık ve müşterek öğrencilik yolu ile birbirlerini tanımaktadır ve bu ilişki ömür boyu devam etmektedir. Bu durum, Amerika ve Avrupa tarihinde derinleşen hocalar ve öğrenciler arasında kurulan benzer ilişkilerden daha fazla önemlidir.”³⁸

Fikrî ekolleri, ülkeleri, program ve üslupları farklı olan oryantalistleri toplayan bütün bu organizelerin arkasında Hıristiyanlık ruhu olamayabilir. Ancak onlar-her ne kadar kendi aralarında bu derece farklı olsalar da -İslâm dünyasını fikrî açıdan dönüştürmek ve öncelikli olarak ekonomik yönden Batı’ya bağımlı hâle getirebilmek için birbirine ihtiyaçları bulunmaktadır.

Müsteşrikler arasında bu hedeften uzak kalan -veya en azından kendisi açısından tarafsız kalmaya çalışan- bazı kişilerin bulunması, yaptığımız bu genel analize ters düşmez. Çünkü bu kişiler, (her ne kadar tarafsız kalmaya çalışsalar da) kullandıkları bazı kaynaklar dolayısıyla, genel oryantalist dalgasının etkisinden kurtulamazlar. Bu dalga öyle büyüktür ki oryantalist bu kişilerden dahi bazı özel yöntemlerle istifade etmenin yollarını aramaktadır. Özetle oryantalist, bütün akımlarıyla, faydalı ve faydasız düşünce eğilimleriyle Arap dilini öğrenmeye şiddetle muhtaç hale gelmiştir. Onlardan -dolaylı ve dolaysız şekilde emperyalist (sömürgeci) merkezlerle ilişki kuranlar- yöre halkı ile konuşabilmek, âdet ve geleneklerini öğrenmek, hedeflerini belirlemek ve emperyalist maslahatlar ışığında yeniden bölgeyi şekillendirmek için Arapça’ya ihtiyaç duymaktadırlar. Ülkeleri için açıkça askerî ihtiraslar taşımayıp, kültürel amaç gözetenler de, misyonerlik hedefleri doğrultusunda Kur’ân-ı Kerim’in manasını, Hadis-i Şerif, Siret-i Nebî ve İslâm Tarihi hakkında araştırma yapmak, ardından İslâm toplumunun psikolojik ve toplumsal durumunu etüt edip, onun yerine en uygun kültürü yerleştirme yollarını araştırmak için Arapça öğrenimine ihtiyaç duymuşlardır.

Bunun için, bütün alanlarda ciddi, sürekli Arapça öğretilmesi hususunda hükümetin ve kilisenin mali desteğinin sürmesi kaçınılmaz olmuştur. İslâmî araştırmalarda çalışan bütün bu uzmanlar için Arap dili, gerçekten önemli ve temel bir silah halini almıştır. Ciddi ve geleneksel oryantalistin genel özellikleri bunlardır. Oryantalist alanında köklü geleneğe sahip olmayan

38 Peter Gran, “el-İstişrâku’l-Mu’âsir fi’l-Vilâyâti’l-Müttehide”, (el-İstişrâk), 2. sayı, Bağdat 1987, s. 64.

bazı devletlerin -Amerika gibi- belli merkezlerde bilgi toplama işine önem verdikleri, özellikle bu bilgiler arasında İslâm ülkelerindeki fikrî hareketler, siyasi ve ekonomik durum hakkında ülkelerindeki dışişleri bakanlığını bir raporla haberdar ettikleri bilinmektedir. Bu nedenle, Doğu dillerinden Arapça ve diğer diller hususunda bilgili olmayan, lakin bu bilgileri sentezleme/kullanma hususunda mahir olan ve onlardan yaralanan asker memurların önü açık olmuştur.³⁹ Bu olgu Sovyet Rusya ve pek çok Avrupa devletlerinde de yayılmıştır. Zira her ne kadar pek çok müsteşrik bu ilerlemenin, oryantalist hareketin semeresi olduğunu inkâr etse de, bu bir tür oryantalist olgu tarihini var eden gelişmiş ihtiyaçlar halidir.

Zannediyorum ki oryantalistler ister misyonerlik, ister ekonomi veya bunun dışında başka hangi bir şey olsun, hedef ve çıkarları olduğu müddetçe Arapçaya gereksinim duymaya devam edeceklerdir. Nitekim Avrupalı şirketlerin mali destek verdiği, (özellikle ilan ve ticaret sahasında Arapça lügat telifi gibi) hükümetlerin desteklediği Arapça Dil Enstitüleri, Avrupalı kiliselerin beslediği kitaplar, bültenler ve misyonerlik dergileri gibi dil projelerinde bu uğraşların izleri görülebilir.

Özetle, bu bilgilerden sonra okuyucu, geçmişten günümüze Arap dili ile müsteşrikler arasında var olan bu tarihî ilişki hakkında yeterli düşünceye sahip olduğu kanaatindeyim. Yine okuyucu oryantalizm olgusunu, tarihî ve kültürel kökleriyle, bu gününü ve geleceğini sade bir şekilde anlayabilmemiz için araştırılması gerektiğini idrak etmiştir. Bu araştırmadaki amaçlarımdan biri oryantalizm olgusunun, başladığı dönemden günümüze, İslâm ile Avrupa arasındaki ilişkisinin tarihî süreçte nasıl araştırılacağını ortaya koymaktır. Bütün çabamız, doğusuyla batısıyla bütün insanlığın ulaşmaya çalıştığı gerçeği daha iyi keşfedip, yanlış anlamaların sebeplerini bulmaktan ibarettir.

39 Peter Gran, s. 63-70.

Kaynakça

- Arberry, Arthur John, *el-Müsteşrikûne'l-Biritaniyyûn*, (çev. Muhammed ed-Dusûgî en-Nuveyhî), Londra 1946.
- Baret, Rudi, *ed-Dirâsâtü'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye fi'l-Câmiâti'l-Elmâniyye*, (çev. Mustafa Mahir), Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, Kahire tarihsiz.
- Blach'ere, Recis, *el-Kur'ân*, (çev. Rıza Sa'âde), Beyrut 1974.
- Daniel, Norman, *İslâm and the West, England*, Edinburg 1980.
- Dietrich, Albert, *ed-Dirâsâtü'l-Arabiyye fi-Elmanyâ; Tatavvuruha't-Târîhiy ve Vad'uha'l-Hâlî*, Franz Steiner, Wiesbaden 1962.
- Fisher, H, *Târîhu Ūrubbâ fi'l-Asri'l-Hadîs (1789-1950)*, (çev. Ahmet Necip Haşim ve Vedü't-Tab'a), Dâru'l-Maârif, 7. baskı, Mısır tarihsiz.
- Fück, Johann, *Die Arabischen Studien in Europa Von 12. Bis in den Anfang des 19. Jahrhunderts in: Beitrage Zur Arabistik Semitistik und Islamwissenschaft*, Leipzig 1944.
- Gran, Peter, "el-İstişrâku'l-Mu'âsır fi'l-Vilâyâti'l-Müttehîde", (el-İstişrâk), 2. sayı, Bağdat 1987.
- Lewis, Bernard, *el-Garb ve's-Şarku'l-Evsad*, (çev. Nebîl Subhî), yayın yeri ve tarihi yok.
- _____, *Târîhu İhtimâmî'l-İncilîz bi'l-Ulûmi'l-Arabiyye*, el-Müstem'au'l-Arabî, 2. baskı, yayın yeri ve tarihi yok.
- Miche, Freund, *Deutsche Geschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart*, München 1979.
- Rino, Jozef, *el-Fütühâtü'l-İslâmiyye fi Fransa ve İtâlyâ ve Sivisrâ fi'l-Kurûni's-Sâmin Ve't-tâsi' Ve'l-âşir'l-Milâdiy*, (çev. İsmail el-Arabî), Cezayir 1984.
- Schimmel, Annemarie, *Hayatu Jozeph von Hammer*, (el-Müsteşrikûne'l-Elmân), (derleyen: Salâhuddin el-Müneccid), Dâru'l-Küttâbi'l-Cedîd, Beyrut 1982.
- Suzren, Richard, *Sûretü'l-İslâm fi-Ūrubbâ fi'l-Uşûri'l-Vustâ*, (çev. Rıdvân es-Seyyid), M'ahedu'l-İnmâi'l-Arabî, Beyrut 1984.